

Jyrki Siukonen

Filosofinen pyhimys ja tyylipuoli meemikko

Gregorios Nyssalainen, *Sielusta ja ylösnousemuksesta*. Suom. Marke Ahonen. Kirjapaja, Helsinki 2006. 182 s.

Richard Dawkins, *Jumalharha*. (The God Delusion, 2006.) Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita, Helsinki 2007. 418 s.

On ilo huomata, että hyvin toimitettujen teologisten suomennosten perinne

ei ole kokonaan katkennut, vaikka sarjat Hengen Tie ja Kristikunnan klassikkoja hiipuivatkin pois. Niis-

sähän ilmestyi klassikkotekstejä, joilla on myös filosofista kiinnostavuutta, kuten Augustinuksen *Henki*

ja kirjain (1982) ja Anselm Canterburylaisen *Ymmärrystä etsivä usko* (1986). Kirjapajan uuden Sapientiasarjan toinen julkaisu, *Sielusta ja ylösnousemuksesta*, on sekin todellinen klassikkoteksti. Teos on lahja kaikille myöhäisantiikin filosofiasta ja varhaiskristillisestä teologiasta kiinnostuneille, etenkin kun Marke Ahosen suomennos johdantoineen kuuluu korkeimpaan laatuluokkaan. Gregorioxen teksti ei ole pelkästään oman aikansa dokumentti, vaan sitä kannattaa lukea myös uudemman keskustelun valossa. Ajankohtainen rinnastus voisi olla biologi Richard Dawkinsin paljon huomiota herättänyt uskonnonvastainen pamfletti *Jumalharha*. Kummassakin kirjassa puhutaan samasta asiasta, mutta toinen on paljon paremmin kirjoitettu. Ensilukemalla tyyli pisteet menevät puhtaasti Gregoriokselle (ja Ahoselle).

Gregorios ja Makrina

Kirkkoisä Gregorios Nyssalainen kirjoitti 300-luvulla, ennen ensimmäistä Nikean kirkolliskokousta, jossa ensi kertaa isommin selvitettiin uuden, virallisen valtionuskonnon kiemuroita, ennen muuta sen kolminaisuusoppia, sekä sovittiin yhteisestä uskontunnuksesta. Gregorios avaa siis näkymän tekemisensä tilassa olevaan kristinuskoon, jonka läntinen teologia oli vielä kirjoittamatta; Augustinus vasta aloitti uraansa. Myös sekulaarin aatehistorian kannalta Gregorios on kiinnostava kirjoittaja, elivähän hellenistiset filosofiat ja kristillinen uskonto kansainvaellusten aikaan Itä-Rooman valtakunnassa rinnakkain. Uusplatonistinen Akademia oli edelleen toiminnassa.

Kreikkalainen filosofia ja kirjallisuus antavatkin oman sävyänsä Gregorioxen teokselle. Hän oli vanhemman veljensä Basileios Suuren tavoin saanut kristillisen mutta laajalaisen kasvatuksen, jossa ei hyljeksitty vanhaa kulttuuria. Toki siitä suodatettiin pois moraalisesti epäilyttäväksi koetut piirteet. Basileioksen opetuspuhe siitä, kuinka nuorison tulee käyttää hyödykseen pakanallista sivistystä (suomennettu teoksessa

Pyhän Basileios Suuren opetuspuheita, 1994) muistuttaa oman keskikouluopettajani kristillistä klassismia, joka hyväksyi kyllä ilolla *Iliaan* verikarkeudet, mutta siivosi oppilaiden näkyvistä kaikenlaiset dionyysiat sekä atikalaisen komedian. Naurun tai ilon aiheita ei Gregorioxen tekstistäkään kannata etsiä. Sen lähtökohtana on ihmisen kuolema. Kirja alkaa siitä, että Gregorios vie viestiä isovelji Basileioksen poismentosta heidän sisarelleen Makrinalle ja huomaa myös tämän olevan kuolemansairas. Seuraa keskustelu sielun olemuksesta ja sen tilasta kuoleman jälkeen. Ollaan lähellä Platonin *Faidonia*, jossa Sokrates käsittelee samaa kysymystä juuri ennen omaa kuolemaansa.

Gregorioxen dialogi sisarensa Makrinan kanssa rakentuu harjoitusmielessä esitetylle filosofian ja uskon vuoropuhelulle. Gregorios saa edustaa pakanafilosofien kantoja, Makrina puolustaa kristillistä vakuumusta. Lukijana koen kiinnostavimmaksi juuri tavan, jolla Gregorios esittää filosofis-tieteellisiä argumenttejaan, en niinkään sitä, millä tavoin Makrina niistä yrittää selvittää. Koko dialogi pohjautuu ajatukseen siitä, että ihmisellä on kuolematon sielu. Tämä otetaan itsestään selvänä. Siksi on aluksi kysyttävä, mitä sille tapahtuu ihmisen kuollessa. Suurimpana haasteena on materialistisen filosofian kanta, jonka mukaan alkuaineista rakentuneen ruumiin hajo-

tessa myös sielun olemassaolo lakkaa. Kuten muistetaan, Sokrates vastasi aikanaan samaan kysymykseen ja puolusti sielun kuolemattomuutta uudelleensyntyminen ja sielunvaelluksen opilla. Jälkimmäinen ei kuitenkaan käy kristilliseen kontekstiin, jossa Makrinan on vielä omana erityisongelmanaan yritettävä selittää, miten toteutuu opissa luvattu ruumiillinen ylösnousemus. Kaikkiaan Gregorios suoriutuu hyvin tehtävästään kristinuskoa vastaan argumentoivana opponenttina. Uskonnollisiin teksteihin nojaavat Makrinan vastaukset eivät ole aina kovin vakuuttavia. Juuri tämä piirre toi mieleeni Dawkinsin kirjan: tuntui kuin keskustelu ei olisi edennyt kovin paljoa kuluneen 1600 vuoden aikana. Uskonnollinen näkökanta ei kestä tieteellistä kritiikkiä, mutta ei myöskään siihen kuole.

Dawkins ja Russell

Dawkinsin keskeisiä aiheita ovat ajatus uskontojen potentiaalisesta vaarallisuudesta ja huoli siitä, että ateistit eivät ole järjestäytyneet ja siksi jäävät poliittisessa keskustelussa paljon pienempään rooliin kuin heidän määränsä edellyttäisi. Nämä nivotaan kuitenkin lähes kaikilla tasoilla Yhdysvaltojen sosiaalisen ja poliittisen elämän uskonnolliseen ulottuvuuteen. Eurooppalaisesta ja humanistisesta näkökulmasta asiaa katsova lukija saattaa kuitenkin todeta kirjan tylsäksi, epätasaiseksi ja retoriikaltaan keskinkertaiseksi. Dawkins ei näytä tunnevan juurikaan teologisen keskustelun historiaa, ja tämän monet kommentoijat toivat pian arvosteluissaan julki. Dawkinsia moitittiin myös epäreiludesta, siitä että hän vertaa tieteen parhaita puolia uskonnon huonoimpiin. Kritiikkiä ei tullut vain uskonnollisista piireistä. Yksi näkyvimpiä palautteita oli kirjallisuudentutkija Terry Eagletonin arvostelu *London Review of Books*issa. Myös hän hämmästeli Dawkinsin olematonta teologista paneutumista. Ylipäättään Eagleton piti Dawkinsin lähestymistapaa karkeana, jopa omahyväisenä, eikä antanut tälle paljoakaan pisteitä avarakatseisuudesta: "[...] voisi olettaa, ettei hän

ole Euroopan kovimpia Foucault'n, psykoanalyysin, agitpropin, dadaismin, anarkismin tai separatistisen feminismin intoilijoita.”

Dawkins asettuu sinänsä kunniaakaan perinteen jatkajaksi, jossa julkisesti tunnettu tieteenekijä ottaa kantaa uskonnon asemaan yhteiskunnassa. Yksi ilmeinen edeltäjä on filosofi Bertrand Russellin kirjanen *Why I Am Not a Christian*. Russellin mukaan uskonto on tuottanut sivilisaatiolle hyötyä vain kahdessa asiassa: se auttoi aikoinaan kalenterin järjestämisessä ja teki Egyptin pappien havaintojen ansiosta kuun- ja auringonpimennysten ennustamisen mahdolliseksi. Useimmat meistä ehkä kuitenkin hyväksyvät sivilisaation määritelmän hieman laajempaan kuin sarkastinen lordi Russell. Arvelen, että näin tuumii myös Dawkins. Mutta ei hän silti näe uskonnon tuottaneen paljoakaan hyvää.

Humanistisen vinkkelin kautta, ennen muuta taiteen lävitse maailmaa katsoen sekä Russell että Dawkins tuntuvat kuitenkin unohtavan jotakin olennaista: ihmisen irrationaalisen puolen. Kun Dawkins esittää, että jumalan olemassaolo voidaan redusoida tieteelliseksi hy-

poteesiksi ja sellaisena myös kumota, niin hän aidosti luulee olevansa asian ytimessä. En moiti häntä siitä. Mutta uskonto, myös Dawkinsin keskeisenä kohteena oleva kristinusko, pohjautuu paljon enemmän tarinoiden kertomiseen ja niiden vertauskuvalliseen tulkintaan kuin tieteelliseen todisteluun. Tieteelliset argumentit osoittautuivat ylivoimaisiksi jo Gregorioksen ja Makrinan aikana – ei heidän dialoginsa voi puolustaa uskoa muuten kuin vetoamalla kirjoituksiin. Siksi Dawkins tuskin vakuuttaa muita kuin niitä, joille (luonnon)tieteellinen argumentointi on jo valmiiksi validi avain kaikkeen. Tarinoiden kertomisen maailmaan tai pelon ja lohdun tunteisiin sillä ei kuitenkaan päästä.

Irrationaalinen ihmisessä

Toki kristillinen kielenkäyttö on muuttunut. Dawkins ei ole ottelemassa Franciscus Assisilaisen, Nicolaus Cusanuksen tai Simone Weilin kanssa (vaikka tuskin kokisi sitäkään ongelmaksi), vaan pamfletin kantimena on pitkälti evoluutiooppia vastaan suunnattu kristillinen vaihtoehtoselitys eli jumalperäinen *intelligent design*, jonka vaikutus

on entisestään voimistunut Yhdysvalloissa Bushin hallinnon aikana. Mutta tämäkin asetelma palauttaa mieleen Gregorioksen ja Makrinan dialogin. Nythän ID:n kannattajat opponoivat ikään kuin tieteen kielellä oikeaa paradigmaa vastaan, jota Dawkins puolustaa ja jonka logiikalla hän kumooa harhakäsitykset. Vaikka edellä totesin, että keskustelu ei tunnu paljoakaan edistyneen sitten varhaiskristillisten aikojen, pidän tietenkäin tärkeänä, että sitä jatketaan. Itse allekirjoitan dawkinsilaisen epäävän kannan jumalan olemassaoloon, mutta sehän ei tarkoita, että samalla olisi selvitty uskonnosta. Sillä ihminen on edelleen tarinoita kertova eläin. Ainakin yhdessä kohdin Dawkinsin teesi uskonnon haitallisuudesta osuu juuri tämän takia harhaan. Hänen mukaansa uskonto on haitallista opettaessaan, että on hyveellistä tyytyä omaan ymmärtämättömyyteensä tai tietämättömyyteensä. Tieteen kannalta moinen asenne epäilemättä on ärsyttävä, mutta jokainen, joka on ollut tekemisissä taiteen ja siis ihmisen irrationaalisen puolen kanssa, voi nähdä, että tässä kohdin tiede ei voi paljoakaan auttaa.